

7 Jægerstenalderen

Kunne du forestille dig, at du ikke lige kunne gå ud i køleskabet og tage dig et glas mælk og en rugbrødsmad? Men at du i stedet først lige skulle lære at gå på jagt med bue og pil og samle spiselige planter og bær i naturen, før du kunne få noget at spise? Sådan var det tilbage i Jægerstenalderen for mange tusind år siden, hvor mennesker boede i hytter, havde skindtøj og jagede dyr i skoven. Og så var det også den tid, hvor menneskene blev gode venner med hundene.

Dengang troede de forresten også på, at naturen både var magisk, og at sten, vand og jord var levende. Men det kan du høre mere om senere. Du undrer dig måske over, at vi i dag har en idé om, hvordan det var for mange tusind år siden. Men det har vi, fordi der er fundet skeletter fra mennesker, dyretænder, flintknive og andre ting langt ned i jorden fra den gang.

Mit navn er Rikke Mia, og du lytter til Danmarkshistorie for børn, og jeg taler med museumsinspektør Peter Vang Petersen, der ved en masse om netop Jægerstenalderen.

Jeg hedder Peter Vang Petersen, og jeg er museumsinspektør her ved Nationalmuseet med særlig ansvar for vores Jægerstenalder.

Jægerstenalderen er virkelig lang tid siden. Det kan være helt svært at forstå, men det er faktisk 15.000 år siden. Før jægerstenalderen var der Istid i Danmark, og det betød, at al jorden var dækket af is. Det må virkelig have været koldt, men det bliver varmere, og isen smelter, og der kommer planter, træer, græs og buske frem. Og det er altså noget, rensdyr kan lide at spise.

Jamen, i Jægerstenalderen i Danmark var det... Det startede sådan set i slutningen af Istiden. Da vejret begyndte at blive bedre og varmere, kom der en gevaldig vækst af at græs og buske, og det var noget, der lokkede rensdyr til. Rensdyr er et dyr, der optræder i store flokke, og de har nogle meget forudsigelige vandringer, hvor de går de samme steder år efter år på deres meget lange træk fra sommer til vinter, opholdssteder. Og de jægere, der jager rensdyr, de har meget nemt ved at placere sig rigtigt i forhold til, hvor rensdyr kommer, og det har været de første folk, der kom til

Danmark efter Istiden. Det var altså folk, som havde baseret deres tilværelse på at jage rensdyr.

Rensdyrene går i store flokke i Danmark og leder efter græs og buske, de kan spise, og jægerne følger efter dem, så de kan leve af at spise kødet fra rensdyrene. Dengang tilbage i Jægerstenalder lever mennesker nemlig af at jage dyr og samle, hvad der kan spises i naturen. Det kan for eksempel være bær.

Så fandt man senere ud af, hvordan man også kunne jage de dyr, som kom med den opvoksende skov. Det var sådan noget som elsdyr, og det var bævere og masser af kronhjort, rådyr og vildsvin. Dem jager man altså med bue og pil og også med hjælp fra en særlig jagtkammerat, som jægerne havde med sig, da de kommer til, nemlig hunden. Og hundene har været meget vigtige og meget betydningsfulde, for hunden var det eneste tamme dyr, man havde i Jægerstenalder. Hunden er i virkeligheden en ulv, som er blevet fredeligere, og som er gået i kompagniskab med mennesket. Men den kombination af ulv og menneske, den er sådan jagt-mæssigt meget mere effektiv, end hvis ulven eller mennesket skal jage alene. Og der er efter min mening ingen tvivl om, at det har været en væsentlig årsag til, at vi overhovedet kunne leve og jage i Danmark i den tid efter Istiden, hvor skoven bredte sig ud over det hele. Og hvor man jo ikke kan se vildtet, når man går i skoven, men hunden den kan lugte dem, og hundene de kan piske rundt i skovbunden og hurtigt finde ud af, om der er nogle dyr her, som vi skal gå efter. Og det har været virkelig betydningsfuldt.

Hundene er altså helt vildt gode til at gå på jagt, for de kan nemlig snuse sig frem til de andre dyr i skoven. Så kan de hurtigt løbe omkring og finde dyrene, som menneskene så kan skyde med bue og pil. Skovens dyr er bange for hundene, fordi de ligner lidt farlige ulve. Hundene er tamme, og det betyder blandt andet, at de gør det, som menneskene træner dem til. Måske kender du en hund, der sætter sig, når du siger "sit!" eller danser for at få en godbid? Det er lidt det samme, men her i Jægerstenalderen er det nogle lidt større godbidder, hundene går efter - nemlig store dyr i skoven, som menneskene kan jage.

Vi kan også se, hvordan mennesket opfatter hunden som sin bedste ven. Hundene kommer med i gravene til, når de dør, og de kan endda nogle af hundene få deres egne grav, hvor de bliver begravet med nogle af dem får endda gravgaver med flinteflækkere

og hjorttaksgenstande. Så der har været en periode dér, hvor hunden virkelig havde sin storhedstid.

Måske har du hørt nogen, der kalder hunden for menneskets bedste ven, og nogen vil mene, at det har været sådan lige siden Stenalderen. Så gode venner at nogen endda blevet begravet med deres hund. Måske håbede de dengang, at hvis de blev begravet sammen, så kunne de få deres hund med sig ind i himlen, når de dør, hvis de troede på den slags.

Og hundenes betydning for jagtens vellykkede forløb, kan man altså slet ikke overvurdere. Det har været af stor, stor betydning for det moderne menneske, at vi havde hunden med, da vi skulle bosætte os her oppe i de nordlige egne og i skovegnene. Og det er måske i virkeligheden den vigtigste forskel på os og så tidligere mennesketyper som neandertalerne, at de havde ingen hunde, og de kunne ikke bo i skovene. De brød sig ikke særlig om det. De holdt sig ude i det åbne land, hvor de kunne se det, der foregik, og hvor de kunne se vildtet.

Hundene har altså været meget vigtigt for, at mennesker har kunnet bo her i Danmark, hvor der er masser af skove med dyr, som man kan jage. Peter nævner her, at dem vi kalder for neandertalerne, som er en type af mennesker, der levede for endnu længere tid siden, ikke så godt kunne lide at være i skovene, for der kunne de ikke se alle de dyr, der kunne gemme sig bag buske og træer. Og det kunne jo være lidt farligt, hvis man pludselig blev overfaldet af et stort dyr.

Men her kommer hundene så på banen og er en stor hjælp for menneskene i Jægerstenalderen. Stenalder menneskene bor på det, der kaldes for bopladser. Man forestiller sig, at der kan have været mindre hytter for en familie eller to kunne bo sammen, og i det samme område ikke så langt derfra kunne der så være andre hytter med mennesker, man var i kontakt med, for eksempel som en nabo, der bor lidt væk.

Vi kan se, at næsten alle bopladserne ligger på overgangen, altså på stranden. Man har prøvet at få et overblik man nu i hvert fald over vand, og så har man kun bevæget sig ind i skoven, når man skulle hente noget. Altså når de ikke var inde og samle og hente noget skoven, så sad de og lavede deres redskaber og lavede deres mad, havde deres fester og møder på bopladsen -altså på det sted, hvor de boede.

De dyr og fisk man udnytter, det er jo skovens dyr og fjordenes fisk, som har det med at holde sig på det samme sted hele tiden, og hvor det gælder om at kende det terræn, så godt som muligt, og derfor kan vi se, at jægerne har holdt sig inden for de samme områder over lang tid. Det kan også være, at de territorier, som man engang imellem har, har været uenige om, og som man er kommet op at slås om. For vi kan jo se i gravene fra den tid, at folk har også onde ved hinanden, altså at de har skudt efter en anden og slået den anden med nogle køller, som man kan se spor af på skeletterne af de afdøde.

Så det har ikke været fredelige tider altid. Det har det ikke. Og noget af det, som man virkelig kan komme op at slås om i sådan nogen samfund. Det er altså rettigheder til bestemte fiskepladser og bestemte jagtmarker.

Det gælder altså om at finde et godt sted at bo, hvor der er masser af fisk i vandet og dyr og planter i skoven, som de kan leve af. Hvis man har fundet et rigtig godt sted at bo, så kan man jo godt forestille sig, at der er andre, der også kunne tænke sig at bo der, og måske er der bare ikke plads til alle på et sted, og så kommer de op og slås om, hvem der skal bo der. På de fleste bopladser er der også børn i familierne, og de forbereder sig på deres måde at blive jægere og samlere, når de bliver voksne.

Der er en mening i at lege, fordi når du leger, så øver du dig på noget, som du får brug for at kunne rigtigt engang. Og børnene kan jo godt lide at lege det, som forældrene gør. De kan sidde og lave ting, og de kan jage og de kan fiske, og de kan - det er jo også en form for leg, altså så man kunne samle forskellige former for krabber og rejer og den slags. Og så har man jo også kunne gå lidt på jagt i omgivelserne af bopladsen. Men det har ikke været så meget andet, end egern og pindsvin og smådyr kunne være heldige at få fat på, vel?

Fordi det er så lang tid siden, ved man ikke så meget om, hvordan det ellers var at være barn i stenalderen. Men der er fundet grave fra dengang, hvor man kan se, at børn er blevet begravet sammen med en voksen, der alligevel var død på samme tid. Og så tanken nok været, at de havde nogen at følges med, hvis der var et liv efter døden. Ofte bliver man også begravet sammen med nogle ting,

Men vi kan se, at noget af det, som især karakteriserer børn, er, at de har ofte amuletter. De har smykker af forskelligt materiale, som man har tillagt en særlig kraft. Altså man har simpelthen opfattet det som en slags medicin at gå rundt med bestemte amuletter og et bestemt stof. Det kan være dyre tænder. Det kan være rav, og det kan også være sneglehuse og den slags, som man har tillagt beskyttende effekt. Og det er altså som sagt især børn, der har båret på den slags, men også kvinder. Altså kvinder og børn, det har været opfattet som de svage køn, kan man sige, hvorimod mænd de så ofte begravet med regulære våben, som har været mere deres måde at beskytte sig, forsvare sig på.

Dengang døde flere børn end i dag. For hvis man er blevet rigtig syg eller kommet alvorligt til skade, så kunne man ikke bare komme på hospitalet eller få piller og medicin, for det var slet ikke opfundet endnu, som vi kender det i dag. I

Jægerstenalderen bliver man altså ofte begravet med forskellige ting, og særligt børn bliver begravet med bestemte slags smykker eller amuletter. En amulet er en ting, som man tror passer på en. Det kan være, at man har en lædersnor med et smykke i rundt om halsen som for eksempel noget rav eller et flot sneglehus. Og dengang er det altså særligt kvinder og børn, der får det med sig. Og nogle mænd bliver begravet med deres våben. Og ja, som du har hørte om tidligere med deres hunde.

Dengang havde man ikke medicin, som vi har i dag, så der har man måske brugt de her amuletter, som noget man troede var en slags medicin, der kunne hjælpe på en sygdom. Og måske har de så ikke virket, og så har man fået dem med i graven. Det kan også være, at de har troet på et liv efter døden af en slags, hvor amuletterne så kunne beskytte dem fra for eksempel onde ånder. Men amuletterne har også været brugt til at beskytte sig, mens de var i live. De vidste nemlig ikke så meget om sygdommen dengang.

Man har følt sig omgivet af onde ånder og onde øjne og negative kræfter i det hele taget. Man har jo ikke vidst, hvad bakterier og virus og den slags var for noget. Man har troet, der var andre, sådan ånder af forskellig art, der spillede ind, og en måde at holde dem sådan konstant fra sig på. Det kunne være at bære på amuletter i det daglige, men der er selvfølgelig også være aktuelle sygdom, hvor en bestemt type amulet måske blev givet af medicinmanden eller shamanen til den pågældende, for at det skulle skulle gavne.

Denne gang har de en slags medicinmand eller shaman, som er en mand eller kvinde, som, man tror, kan komme i kontakt med en anden verden, hvor der er gode og onde ånder. Og det er en person, der har en idé om, hvilke amuletter man skal bruge til hvad. For man har nok brugt forskellige amuletter til forskellige ting. Det kan være, der er en amulet, man tror virkede særlig godt mod ondt i maven eller kvalme og opkast. Eller også måde at komme til skade på den ene eller anden måde. Der er nogle amuletter, som bliver brugt mere end andre.

Dyretænder er meget populære som amuletter, og det er måske fordi, at det med at vise tænder, det har man jo set, at dyrene har gjort, når de ligesom ville skræmme hinanden, og når de helst vil undgå egentlige slagsmål. Derfor kunne det at vise tænder ofte være nok til at skræmme sine fjender bort, og på den måde kan man have overført denne effekt til sig ved at bære på den slags tænder og så håbe på, at onde kræfter, når de så de tænder, så vil de blive skræmt væk.

En anden forklaring er, at de mønstre, som man kan se på skinddragten eller som man kan ridse ind i sine redskaber af forskellig art ben, t de mønstre de kan være efterligninger af mønstre, man har set i naturen, og som man opfatter som magiske. For eksempel hugormenes zigzag-linjer eller sumpskildpadder anes som hexagonale skjoldmønstre eller de små runde pletter, som er på ryggen af nyfødte hjorte lam, som har gjort dem nærmest usynlige. Den form for, hvad skal man sige, naturlige magi har man formodentlig forsøgt at trække over på sine genstande og efterligne i et forsøg på at lave noget medicin - enten i form af materialer, man bærer på sig, eller mønstre man putter på sig.

Man troede altså særligt, at dyretænder kunne skræmme onde ånder væk, og at mønstre fra dyrene og naturen også kunne bruges til at beskytte en som en slags magi, der virkede, hvis man havde de her amuletter eller mønstre på sig. Onde ånder er som en slags dæmoner: nogle man tror, der vil en noget ondt, og som man ikke rigtigt kan se.

I Jægerstenalderen troede man på at alt havde en sjæl, altså at alt var besjælet og ikke kun mennesker og dyr, men man troede også, at der var ånder i træer og sten og i

vand, og på den måde... Altså man kunne se, træer voksede, og man kunne se, at der var liv overalt og forandring overalt.

Og de kræfter, der ligesom styrer de her forandringer, dem har man haft en opfattelse af, at man kunne komme i kontakt med. Altså at man tror på, at alting ligesom er besjælet, og man kan forhandle med de andre dyr, og de andre ånder på forskellig vis.

Det kan være ved at vise dem amuletter, og det kan være ved at spille noget musik. Det kan være ved at have en shaman, en medicinmand, man kan slå på tromme og gå i trance. Det vil sige, han kan spille sig selv en bevidstløs, og mens han ligger tilsyneladende livløs på gulvet, så er hans ånd kommet i den anden verden, hvor den kan forhandle med andre ånder.

I Jægerstenalderen tror man altså, at alle har én sjæl, også naturen. Altså at den på en eller anden måde levende, og der er en form for ånder i naturen. Ånden er ligesom den, du er, når du tænker, føler og mærker uafhængigt af din krop. Og det troede man altså også at træer og sten kunne. Og for at tale med de her ånder, så kan deres shaman eller medicinmand drømme sig ind i åndernes verden og snakke med dem.

Her tror man, at man kan lave en aftale med de ånder, der bestemmer i naturen. Det kan for eksempel være, at der er et bestemt slags dyr, man plejer at jage og spise, og som pludselig ikke er i skoven længere. Og så spørger man, hvad man skal gøre for at få det dyr tilbage. Så kan det være, at shamanen får at vide, at menneskene skal lave en bestemt slags dans eller lave et mønster ud af dyrenes knogler, efter de har spist, og på en magisk måde skulle det så hjælpe. Men ofte virker det ikke rigtigt, og det er man egentlig ved at være træt af. Og lige så stille begynder menneskene at opdage, at de kan dyrke jorden med korn. Så kommer en tid man kalder for Bondestenalder. Men det er en helt anden historie.

Mit navn er Rikke Mia Skovdal og du har lyttet til "Danmarkshistorie for børn", produceret af Talk Town i samarbejde med Nationalmuseet. Vi lyttes ved.